

LEVELEK

A BOER-ANGOL HÁBORÚRÓL

IRTA:
DUKA TIVADAR.

BUDAPEST,
HORNÝÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA.
1901.

ELŐSZÓ.

Az itt egybegyűjtött, nagy részben már megjelent levelek és czikkek feladata, tárgyi-lagosan felvetni a kérdést: van-e érdemleges hasonlatosság a folyamatban levő délafrikai háború és a mi 1848 és 1849-iki szabadságharczunk között? oly kérdés ez, mely nem régen kiválólag lett előtérbe állítva.

London, 1901. szeptember 1-én.

I.

A BOER HÁBORÚ DÉLI AFRIKÁBAN.

„VASÁRNAPI UJSÁG“ 1899 december.

London, 1899. december 4.

Ha nem is szántszándékosan elferdített, de minden-
esetre nem eléggé tanulmányozott adatokon épült
vélemények uralják egy idő óta a kontinentális
sajtót a boerok és az angolok között fenforgó kérdés-
ben, az utóbbiak hátrányára. Könnyen meg lehet
érteni, ha az orosz, a német, de különösen a franczia
lapok ellenségesen, gyakran kárörvendve nyilatko-
znak az angol kormány, az angol nép, sőt az «uralkodó
személye ellen is, abból kiindulva, hogy a hatalmas
Anglia álnokul megtámadta a Transzált, mivel meg
akarja fosztani a kis nemzetet szabadságától és vagyo-
nától.»

A régi rokonszenves vonzalomnál fogva, mely eddig-
elé az angol és a magyar között fennállott, nem lesz
időnkívüli eljárás, ha megjegyzést tenni merészelek
egy-két, most közkeletű téves adat megvizsgálására,
mivel meg vagyok győződve, hogy elfogulatlan ítéletre
Magyarországon még számíthatni.

Könnyen megmagyarázható, hogy az ellenséges for-
rásból eredő értesítések, melyek különösen dr. Leyds-

től, Krüger ügynökétől származnak, az európai közvélemény irányítására eddigelé sikerrel hatottak: hiszen a nagyközönség, még Angliában is, csak az utóbbi időben kezdi megérteni a fenforgó kérdésnek részleteit; most jelenik meg a számos történeti és földrajzi munka, mely a bonyolódottnak látszó dél-afrikai kérdéssel foglalkozik.

Engemet e sorok megírására többek közt a Vasárnapi Ujság november 26-iki számának az az állítása indította, hogy „a boerok 1881-ben a híres majubahilli csatában teljesen megsemmisítették a Colley tábornok vezetése alatt állott angol sereget“. Igenis, Colley tábornok elesett és csapata, melylyel a Majuba-dombot elfoglalta, teljesen legyőzött, de egy 542 emberből álló zászlóalját seregnek nevezni nem lehet.

A körülmények, melyek ezen vereséghez vezettek, a következők:

1881 február 8-ikán Colley megtámadta a boerok csapatját az Ingogo-dombon Natálban, 300 gyalog katonával, 38 lovassal és négy hegyi ágyúval. A csata eldöntetlen maradt, mert mind a két fél visszatért táborába. Február 27-én volt a majubahilli csata napja, a midőn Colley tábornok igyekezett jóvá tenni február 8-iki sikertelen támadását. Belebocsátkozott az ütközetbe a nélkül, hogy Sir Evelyn Wood tábornok megérkezését bevárná, kit pedig a völgyben levő segédc csapatok siettetésével megbízott. A Majuba dombot Colley elfoglalta éjnek idején, de ágyúk nélkül; katonái pedig szuronyt egyáltalában nem használtak. Az 542 emberből álló csapat nagy része vezérével együtt elesett, a többi mind hadifogolylyá lett. A vereség után Wood tábornok új támadásra szervezte a sereg hátralevő részét. Roberts tábornok éppen jó időben megérkezett 10,000 katonából álló haderővel, mely a kudarcot

csakhamar jóvá tehetette volna; de Gladstone kormányelnök elhatározta, hogy «nagylelkűségből» visszaengedi Transzvált a boeroknak, s bizonyos feltételek alatt békét kötött Krügerrel. E napokban azonban kisült lord Kimberley beszédéből, a ki akkor a kormány tagja volt, hogy Gladstone azért határozta el magát a békekötésre, mert ijesztgették, hogy ha nem enged, az Oránje köztársaság Krügerhez fog csatlakozni és nagy háború támadhat. Tehát nem *nagylelkűség*, de *félelem* lett volna az indító ok Gladstone-nál.

Ezen békekötéssel 1881-ben, de bizonyos *feltételek alatt*, teljes szabadságot nyert a Transzvál, belügyeinek elintézésére, azon kikötéssel, a melytől semmi angol kormány eddig nem tárgított, «hogy Transzvál idegen hatalmakkal semminemű viszonyba nem léphet a londoni kormány beleegyezése nélkül.» E szerint nem áll az, hogy Transzvál Angliától *egészen független* állam lett volna valaha.

A majubai vereség utáni csúfos megadás, bárhogyan szépítgessék azt némelyek, megrendítette az angol befolyást Dél-Afrikában s kezdeményezője lett azon visszás helyzetnek, melybe az angol hatalom s annak tekintélye lesüllyedt; a brit fensőség a Transzválban csak névleg maradt meg, mert az uralkodást a hollandi nyelvű boer elem, hollandi zászló alatt vette át s hatalmát angol alattvalóival mindig éreztette; így, ámbár Transzválban kisebbségben volt a boer, s az állami teher viseléséhez csak egy ötödrésszel járult, míg négyötödét az uitlanderek, azaz a más nemzetiségű lakosok, különösen az angolok viselték, a nélkül, hogy a politikai jogok gyakorlata nekik megengedettetett volna; innen eredt a nöttön-növekedő surlódás, ez volt okozója a Jameson-féle felkelők berohanásának is. Az utóbbi években uitlandernek honosítást kapni lehetetlen volt.

A milliókra menő közjövedelem árán, tizenhatsz év óta az előreszámító Krüger «alattomosan» a mint Joubert a «Temps»-hez intézett levelében elismeri, annyi hadi készletet halmozott össze Pretóriában, hogy elég erősnek érezte magát az Oranje állammal szövetségbe, hadat üzeni Angliának, hogy hatalmát megtörve, a Zambesi folyamtól a tengerpartig egy hatalmas boer köztársaságot alapítson.

Krüger megüzente a háborút október 9-ikén saját 45,000, szövetségesével pedig 75,000-re számított harczosra támaszkodva, míg a dél-afrikai angol hadsereg ekkor körülbelül 15,000 főnyi lehetett.

A koczka el lett vetve. Sajnálatos!

De a transzváli boerok minden vitézsége, kitartása és a háború megizenése után azonnal elért nagymérvű sikerei mellett, a végeredmény kilátására meg kell fontolni azt, hogy a Transzvál belföldi terület, tengerpart nélkül, élelmezését és fogyófélben levő hadi készleteit a külföldről nem pótolhatja, a külhatalmaktól remélt segítségre nincs kilátása. De még ha sikerülne is az angol hadsereget teljesen kiszorítani déli Afrikából, ez Anglia tengeri hatalmát nem érinthetné, s így utóvégre is a Transzvál csak is Anglia jóakarátára lenne utalva. De a boeroknak, angol győzelem esetére is polgári szabadságuk megfosztásától tartani nem kell. Ők nem fognak oly helyzetbe jutni, mint a minőben Krüger az uitlandereket tartotta, de bizonyára meg kellend osztzkodniok minden benlakó fehér emberrel, tartozék az bármely nemzetiséghez, a politikai jogokban egyenlően, a melyeket eddigelé a boer elem kizárólag magának tartogatott.

Az angol küzd az emberiség és civilizáció jogaiért. Angolországnek harczolnia kell nemzeti becsülete és megtámadott birodalma védelmére. Ellene zúdul most

Urbain Gohier szerint a politikai, polgári, szellemi és államgazdászati szabadság ezen hazája ellen, a «reakciónak» összes ereje és hozzá csatlakozik a francia összeesküvők serege is, a mely háború után eseng, hogy katonai diktátorságot hozzon «Franciaországra!»

Azon tendenciózus állítás, hogy az angol állam az aranybányák miatt háborúskodik Transzvállal : egyszerű ráfogás. Magánvagyonhoz a brit birodalomban az államnak, mint olyannak, semmi köze.

II.

„MAGYAR HIRLAP“ 1899. deczember 24.

Decz. 12. 1899,

A z angolok és boerok között jelenleg fenforgó kérdésnek beható tanulmányozása, egy kimerítő dolgozatnak van fentartva; mindenesetre a körülmények teljes megítélésébe bocsátkozni csak az képes, a ki a reformáció idejében, a spanyol zsarnokság által kiűzött hollandi menekvőknek életét, a történetírás útmutatása szerint Dél-Afrika partjaira követte, a hol a száműzöttek új hazát kerestek és találtak, a hasonló sorsú francia hugenottákkal együtt. Szükséges ezen egyszerű szokású, bibliás népnek érdekes történetét lépésről-lépésre megismerni, mivel csak ily módon lehet megérteni a reájok vonatkozó események fejlődését.

A háború a legszentebb ügynek szolgálatában is, nagy szerencsétlenség az emberiségre, s a ki azt keresi: felelősséggel tartozik a humanitás ítélőszéke előtt. Ez alkalommal csak a közelebbi események felemlítésére szorítkozom. Krüger a múlt év augusztus havában az uitlanderek (az idegenek) szavazati és képviseleti jogára nézve, kielégítő engedményeket hozott javaslatba, szabadabb elvűeket, mint az angol ügynök reménylette, de azokat olyan feltételekhez kötötte, melyek elfogadása egyszerűen lemondást jelentene Anglia részé-

ről a Dél-Afrika felett való fenhatóságáról, a melyhez pedig még Gladstone is szigorúan ragaszkodott; Gladstone ugyan, midlothian-i beszédeiben választói előtt mindig azt hangoztatta, hogy «Nagylelkűségből» kell Transzvált visszaadni a boeroknak: honfitársai most azzal vádolják, hogy az igazi körülményeket Gladstone eltitkolta a nép előtt, elámitotta miniszter-társait, sőt maga-magát is.

A múlt év október 9-én Krüger elnök egy különös modorú okirattal háborút üzent Angliának és negyvennyolcz óra multán azt meg is kezdette. Harczosainak száma Oranje szabad államéival együtt hetvenötezerre tehető, az angoloké lehetett akkor tizenötezer katona. Megérthető tehát, hogy a boerok nagy sikert arattak.

Helyén lesz itt tájékozásul annyit megemlíteni, hogy a boerok egy része 1837-ben elhagyta telepeit a Capgyarmatban, mert elégedetlen volt az angol kormány eljárásával. A vándor csoport elindult észak felé, az ismeretlen afrikai pusztaságra, hogy legyőzván a négereket, magának ott új hazát szerezzen. A kalandorok átlépték a Vaal-folyót és köztársasági kormányforma alatt letelepedtek, de folytonos küzdelem volt életök, a minek részint a kebelükben támadt belviszály, részint az őket környező harczias négek békétlenkedése volt az okozója. Különösen a szomszédos Zulu-állam megsemmisítéssel fenyegette őket és csak Cetevajo legyőzése után (az angol hadierő által) szabadultak meg ettől az imminens veszélytől.

Tizenkét évi fennállása alatt a boer köztársaság kimerült a folytonos küzdelmekben, pénzügye odajutott, hogy az összes hátralék a közkincstárban tizenkét shilling és hat pencere sülyedt. Úgy látszott tehát, hogy a boer állam további fennmaradásának egyedüli módja volt, bekebelezése az angol tartományokba, a mit Sir

Theophilus Shepstone végre is hajtott 1877-ben Pretóriában, mikor még Burgers volt a köztársaság elnöke. A bekebelezés végrehajtásakor azonban sok mulasztás történt az angolok részéről; az eljárás nem volt hivatalosan közölve a köztársaság államtanácsával, új népképviselőt megválasztása nem lett kiírva, a mely ez eljárást szentesítse; az ellenzőknek száma is növekedett; mindamellett a boerok nagy része belenyugodott a dologba, — a köztársaság hivatalnokai, közöttük Krüger is, hivatalt vállaltak el és húzták fizetésüket az angol kormánytól. Nemsokára azután Burgers, a volt elnök, elkeseredve elhagyta Transzvált, mivel Krüger, a ki támogatását neki megígérte, most ellene fordult és az elégedetlenekhez szegődött, a kiknek nevében Krüger dr. Jorison-nal Európába hajózott, hogy a bekebelezés ellen tiltakozzék.

A boerok nyugtalansága előjele volt a bekövetkező s az angol hatalomra végzetes eseményeknek. A közügyek vezetését Krüger, Pretorius és Joubert tagokból álló triumviratusra bízták és deczember 20-án 1880-ban ismét kitűzték a köztársaság zászlaját Transzval területén. Ugyanaz nap Frans Joubert megtámadta Anstruther angol ezredes csapatját, a ki halálosan megsebesülve megadta magát Joubertnek. Innen kezdődik a boerok folytonos sikere, mely a majuba-dombi vereséggel, 1881 február 27-én Colley tábornok elestével s 542 emberből álló csapatjának megsemmisítésével elérte a teljes győzelmet. Később elég haderő érkezett Angliából, hogy mindezen kudarcokat csakhamar helyreüthette volna, de Gladstone fegyverszünetet kötöttett s egyezményre lépett a boerok képviselőivel s megadta «nagylelkűségből» Transzvalnak a teljes szabadságot, belügyeinek berendezésére bizonyos feltételek alatt, nevezetesen: hogy a Transzval nem köthet szerződéseket külföldi

hatalmakkal az angol kormány beleegyezése nélkül és hogy az angol és a boer, egyenlő joggal bírjon a köz-
társaság kormánya alatt. Lord Salisbury is állítja, hogy
Krüger nem tartotta meg az utóbbi feltételt; a surlódás
ez oknál fogva nőttön-nőtt, innen keletkezett a Jame-
son-féle berohanás is 1895-ben. Az uitlanderek, a mint
a nem-boer lakosságot nevezték, a közjövedelemnek
négy ötödét fizették, a nélkül, hogy politikai jogok gya-
korlatában részesülnének.

Az utolsó békéltető alkudozás, a melynek helyességét
Krüger is elismerte, hosszasan folyt s úgy látszott, hogy
siker lesz az eredménye, mivel az angol kormány nem
kivánt mást alattvalói számára, mint egyenlő jogokat,
a minők a Capgyarmathban és az Oranje szabadállam
területén fennállanak. De Krüger abba bele nem egye-
zett és mint már említve volt, október 9-én egy kü-
lönös okmányban hadat üzent Angliának és azt két
nap lefolyása után meg is kezdette.

Minden egyéb kérdés most már háttérbe szorul azelőtt,
a mit a harcztéren kellend eldönteni, hogy Anglia
összes hatalma képes lesz-e megvédeni eddigi állását
abban a világrészben, vagy le kell-e mondania róla és
hogy Krügernek sikerül-e egy hatalmas boer államot
alapítani a Zambesi folyamtól a tengerpartig?

III.

London, 1899. december 24-én.

Az «EVANGÉLIKUS CSALÁDI LAP»

nagytiszteletű Szerkesztőjéhez!

Becses figyelme folytán rendesen jár hozzám az «Ev. családi lap». Figyelemmel forgatom annak számait, kivált a délafrikai háború kezdete óta, melyet Transzvál elnöke, Krüger kezdeményezett az angol hatalom ellen, megtámadván Natál tartományát mult október 11-én. Rövid cikkeket olvasok az «Ev. családi lap» hasábjain, kissé ellenséges modorban fogalmazva azon nemzet ellen, melynek a magyar protestantizmus nemcsak ezen században, de már a reformáció óta annyi rokonszenves tanubizonyságát vette. Mi lett volna például belőlünk szabadságharczunk elnyomatása után, ha a számüzötték istápoló kezekre nem találunk Angliában? Úgy látszik, hogy dr. Leyds, a Brüsszelben székelő transzváli ügynök mérges értesítései, sőt koholmányai után indul az «Ev. családi lap» is, mert véleménye nem alapul beható tanulmányozáson, a mi jegyzeteiből eléggé kitűnik és csakis az angol nemzetet érdemtelenül gyalázní segíti az evangélikusok előtt, a mi különben nem lehet óhajtása.

Folyamatos történeti adatokat felhozni itt nem lehet, annyi azonban köztudomású,

... hogy a transzváli állam Anglia közbenjárásával létesült;
hogy Krüger elnök évek óta alattomosan készülődött
a háborúra, s igyekezett az angol fenhatóságot lerázni;

hogy a boer oligarchia az egyenlőséget a fehér embe-
rektől különösen az utóbbi években megtagadta és a
politikai jogokat kizárólag magának tartogatta;

hogy a közterhet csak egy ötödrészben viselte a boer,
a többit, a négy ötödrészt a szavazattal nem bíró uitlan-
derekre róttá;

hogy innen keletkezett és folyton folyt a surlódás a
boer és a többi fehér nép között;

hogy a midőn a háborút megkezdette Krüger október
11-én, nekie hetvenötezer elszánt harcos állott rendel-
kezésére, míg az összes angol haderő száma Dél-Afri-
kában akkor csak tizenötezer ember lehetett.

Nincs tehát oka Angliának «magát szégyellenie», a
minf az «Ev. családi lap» deczember 15-iki száma mondja,
azért, hogy meg lévén támadva, elegendő hadsereget küld
birodalmának védelmére; mely különben ez esetben
hétézer tengeri mértföld távolságra fekszik Londontól.

Az igazság és az «Ev. családi lap» érdekében kérem
a t. szerkesztő urat ezen levelem közlésére.

IV.

„BUDAPESTI HIRLAP“ 1900. január 21.

London, Január 12. 1900.

Nem csoda, hogy a kontinensen oly kevesen tanulmányozták a dél-afrikai kérdés velejét és a jelen szerencsétlen háború igazi okát és keletkezését, a midőn még Angliában is, a közvélemény csak az utóbbi időben kezdi azt megérteni. Afrika oly távol van, hétezer tengeri mértföldnyire esik Angliától s néhány kivétellel, maguk a státusférfiak sem tudtak annyit felőle, mint a mennyit tudniok kötelességük lett volna.

A *Budapesti Hirlap* cikke tanácsdal szolgál Angliának, *arany- és gyémántháborúnak* nevezi a harczot s ajánlja, hogy kössön mielőbb békét a Transzvállal. A háborút *Krüger* üzente meg október 9-én és 48 óra multán hadierejének előseregével betört Natálba, Anglia birtokára. Az angol parlament csak október vége felé szavazta meg a hadi költséget, azalatt a boer erő rombolt és pusztított Natálban; a Fokvárost és Durbant a tengerparton is elfoglalhatta volna, hiszen nem volt, a ki ellentálljon előrenyomulásának. Leyds dr., a transzváli ügyvivő és társai, feketére festették Angliát Európa előtt, mivel, mint hirdették, «a vérszomjas farkas, Anglia, öldösi az ártatlan bárányt, a boert» s a Krüger által rég terve-

zett és most megkezdett háborúért a felelősséget minden áron Angliára hárítják. Azzal vádolják Angolországot, hogy arany- és gyémántbányákért hadakozik az angol kormány, pedig azon bányák magánvagyonot alkotván, nem tartoznak a kormány birtokához. Mindamellett Krüger a kimberleyi gyémántbányákat kívánja most a hadi költségek fődőzésére.

Ilyen kérdések azonban nagyon is eltörpülnek a nagy föladat előtt, melyet Krüger fölvetett, tudniillik, hogy Dél-Afrikában az angol maradjon-e tovább is főnhatóság vagy alapíttassék egy oligarkikus respublika a Zambesi folyamtól a tengerpartig? Erre törekszik Krüger 18 év óta, s most az alkalmat elég kedvezőnek hitte arra, hogy a tervet fegyveres erővel megvalósítsa.

A körülményeket, melyek idáig vezettek, egy cikkben szabatosan elmondani nem lehet. Csak a történeti adatok összevetése után lehet a dél-afrikai helyzetről egészen helyes fogalmat szerezni; innen magyarázandó tehát a ferde európai közvélemény is, mely Leydsnak hisz és oly ellenséges Anglia iránt. De a ki azt hiszi, hogy eddigi veszteségei miatt Angolország békét fog kötni Krügerrel és lemond nagyhatalmi állásáról, mit tenne akkor, ha megtámadott birodalmát egy maroknyi, de jól fölfegyverzett népség ellen megvédeni nem tudná: — az nem ismeri Angliának sem jellemét, sem hatalmát.

Még nagyobb az angolok vétke, mondja az önök cikke, ha tekintetbe vesszük, hogy szabadságától, földjétől, vagyonától, nemzetiségétől meg akarta fosztani a dél-hollandokat. Ez kemény vád és méltán megérdemelné Anglia az egész világ határtalan kárhozatát, ha ez a vád igazságos lenne. De nem az.

Tájékozásul legyen szabad röviden megemlítenem,

hogy 1837-ben a boerok egy része elköltözött a Foktartományból, mivel elégedetlen volt az angol kormány eljárásával, különösen a rabszolgasági kérdés tekintetében. A vándor csoport átlépte a Vaal-folyót és letelepedett ott, republikánus kormányzati formában. De folytonos küzdelemben élt, részint belviszályok, részint a szomszédos néger állam támadásai miatt. Különösen a Zulu-állam megsemmisítéssel fenyegette, de Csetevayot legyőzte az angol erő s a boerok egy időre megszabadultak a fenyegető veszedelemtől. A folytonos küzdelmekben a köztársaság annyira kimerült, hogy fizetéseképtelenné lett. A teljes fölbomlás megakadályozására egyedüli módnak látszott az, hogy a boer állam az angol tartományokhoz csatoltassék, a mit Shepstone, a foktartományi angol kormányzó, megérkezvén Pretóriába, végre is hajtott. Sok mulasztás történt a formalitásokban, de a boerok nagyrésze belenyugodott az eljárásba s a republikánus vezérférfiak, *köztük Krüger is*, hivatalt vállaltak és fizetésüket az angol kincstárból kapták. Nem-sokára azonban Burgers elnök elhagyta Transzvált, mivel Krüger, a ki eleinte támogatását megígérte, ellene fordult s az elégedetlen boerok nevében Krüger és Jorisson 1880-ban Európába utaztak, hogy Transzvál bekebelezése ellen tiltakozzanak. A boer zavargások ekkor növekedtek.

Elérkezett az a végzetes időszak, a midőn Gladstone szentimentális, avagy gyáva politikát követett. Jelentéktelen angol csapatok vereséget szenvedvén a boer fölkelőktől, Gladstone «nagylelkűségből» teljes belső szabadságot adott a boeroknak, de bizonyos föltételek alatt, melyeknek a legfontosabbja volt: a boer állam diplomáciai függése az angol kormánytól, továbbá az, hogy: *az angol és minden más nemzetiségű fehér ember a boerrel egyenjogú polgár legyen a Transzválban*, épp

úgy, mint az angol tartományokban és az Oránje-köz-társaságban is. Ezt a föltételt, a mint lord *Salisbury* említette utolsó parlamenti beszédében, *Krüger* elnök meg nem tartotta; sőt inkább az angol lakosok sok méltatlanságnak voltak kitéve; az igazságszolgáltatásban megvesztegetések történtek s végre az uitlanderek vagyona és élete nem volt biztosságban, a politikai jogok gyakorlásától teljesen ki voltak zárva, ámbár kétszer annyira ment az ő számuk, mint a boeroké. A közterhek négyötödét ők viselték, a boerok csak egyötödét. Hiába folyamodtak az angolok *Krüger*hez, megígért jogaik érvényesítéseért. Az elégedetlenség folyvást növekedett, innen keletkezett a Jameson-féle berohanás is 1895-ben.

A végső kísérlet a zavargások lecsillapítására az volt, a midőn *Krüger* Blomfontainba utazott, hogy az angol kormányzóval találkozzék és vele szemtől-szembe alku-dozzék. Azt remélte *Salisbury* kormánya, hogy siker fogja koronázni a kísérletet, de *Krüger* nem tágított, sőt Transzválnak teljes függetlenségéről beszélt. Október 11-én *Krüger* beküldötte a boer sereget Natálba s megkezdte a háborút Anglia ellen.

Kitűnt tehát, *hogy a Transzválnak nem volt szándéka békében és egyességben élni, hanem az, hogy kiszorítsa az angol hatalmat Dél-Afrikából, a mely lépésre, a mint látszik, 18 év óta készült.*

Képzeltető-e, ily körülmények között, hogy Anglia békét kössön *Krüger*rel, a midőn összes birodalmának népe el van határozva, hogy visszaverje, bármibe kerüljön, a nem várt támadást.

Nincs most itt annak a helye, hogy a Transzvál állam retrograd politikai eljárását részletesen ecseteljük és ismertessük a folytonos készülődést a véres harcra, melyet nem a népszabadság javára, hanem nagymérvű ambíciók kielégítése végett kezdett. Köztársaságnak

nevezte magát a szabadság, egyenlőség és testvériség minden kelléke nélkül. Bármit is tanácsoljanak a kontinens emberei, Anglia küzdeni fog mindaddig, a míg minden fehér embernek egyenlő jogot nem biztosít Dél-Afrikában.

Különös az a tünemény, hogy a magyar nemzet, mely a multban tudott lovagias és igazságos lenni s leszen bizonyára a jövőben is, kimerítő tanulmány hiányában közvéleményét annyira tévútra engedte vezetni, hogy az angol ellen fordult. Ha higgadtan gondolóra vesszük, lehet-e méltányosan föltenni, hogy azon nagy nemzet, az emberi szabadság és polgárisodás zászlóvivője, képes annyira lealjasulni, hogy egy apró népség szabadságának és vagyonának kegyetlen megfosztására törjön, a mint azt Leyds és társai igaztalanul hirdetik? E nemzet hazájában, mi, az 1849-diki száműzöttek, biztosságot, vendégszeretetet és istápolást találunk. Mi lett volna a magyar emigráció legnagyobb részéből, ha Anglia nem vesz bennünket, mint a hogy vesz minden szerencsétlent, nagylelkű pártfogásába. És mennyi rokonszenvet tapasztalt, azóta is, az angol részről a magyar! Ha Anglia hatalmában csorbát szenved, mint ellenségei óhajtják, szenved vele a népszabadság is, szenvedni fog a magyar szabadság is. Hogyan is magyarázzuk máskép azt az ujjongást, melyet a magyarnak belföldi ellenségei visznek véghez, ha Anglia vereséget szenved? Az erdélyi szászok, mint a lapok írják, üdvözlő fölirást küldöttek Leyds dr.-nak, a midőn Buller tábornok kudarcot vallott a Tugela folyó partjain.

Sajnálatos, hogy a magyar római katolikus egyháznak lapjai is egészen csatlakoznak Leyds dr. híreszteléseéhez. Legyen szabad *Vaughan* kardinális itteni lapja, a *Tablet* utolsó számából a következő levelet idézni. A levél írója *Gaughran* püspök, apostoli vikárius

az Oranje-szabadállamban; irlandi eredetű. Levele egy amerikai barátjához így szól:

«Tiszta lelkiismerettel mondhatom, hogy Angliának ritkán volt igazságosabb oka a háborúra, mint most. Az ügyek állása a Transzválban botrányos volt. Chamberlain miniszternek vádjai Transzvál kormánya ellen teljesen igazságosak. Jogom van magamat akként kifejezni tizenhárom évi tapasztalás után. A mint ön tudja, én nem vagyok angol, általában az én rokonszenvem nem is hajlik Anglia felé, de a jelen esetben hiszem, hogy Anglia hálát érdemel az összes emberiség szempontjából, a midőn kényszeríti a kis államot, mely magát respublikának nevezi, hogy *egyenlő jogot* adjon mindenkinek. Azoknak, a kik pénzüket beruházták a Transzválban, nem volt kilátásuk arra, hogy szavuk legyen az állam kormányzásában, ámbár az uitlanderek száma legalább kétannyi, mint a boeroké. Szerintem a boeroknak nincs joguk magukat nemzetnek vallani; ötven év előtt egyszerűen leölték a kafirt és elfoglalták a földjét, és ily eljárás nem lehet birtoklási jognak az alapja. A boerok előítélete nyilatkozik különösen a katholika egyház és a modern civilizáció ellen; a katolikusokat a boer pogányoknak tekinti. Fölfogásom szerint egyedül a háború lesz képes a békétlenkedésnek és bizalmatlanságnak véget vetni. Szenvedni fogunk mindnyájan, talán igen sokat szenvedni. A mi pedig önöket Amerikában illeti, tudják meg azt, hogy a Transzvál csak névleg köztársaság. El lehet mondani, hogy respublika, szabadság, egyenlőség és testvériség nélkül.» Eddig a püspök.

Bezárom hosszúra terjedt leveletem, ámbár az Önök cikkének még egyéb pontjaira is lenne észrevételem.

V.

„MAGYAR HIRLAP“ 1900. február 2.

London, 1900. január 27.

Idézem a mostani kormány állításait, Lord Salisbury és lord Selbourne parlamenti beszédeiből:

«A kék könyvekben *Krüger* elnök kategorikus ígéretével és fogadásaival találkozunk, hogy Transzválnak belügyi függetlensége vissza lévén állítva a fehér és fehér ember, az angol és a boer között *egyenlőség* fog megmaradni. De e kötelezettségek beváltva nem lettek. Az 1881 és 1884-iki egyezmények után *Krüger* elnök biztosításai dacára oly törvényeket hoztak a Transzválban, a melyek sérelmesek voltak az uitlanderekre. «El fogja-e azt valaki hinni», folytatja Lord *Selbourne*, «hogy a Volksrádnak egyik áprilisi ülésén az uitlanderek minden politikai jogait egyszerűen eltörölték?»

A dél-afrikai háborúra vonatkozó eddig megjelent minden levelemben kijelentettem, hogy erről a bonyolódott kérdésről csak beható tanulmányozás után merészeltem véleményt formulázni. Felsorolom tehát, dióhéjba foglalva azokat a történelmi adatokat, a melyek mindenkinek, ha utánok kutat, rendelkezésére állanak.

Kezdem azzal, a mi hatvannégy év előtt történt.

1. A boerok, Nagy-Britannia alattvalóinak egy jelentékeny része, nem lévén megelégedve az angol kormány eljárásával, különösen a négerek rabszolgasági

kérdésében, otthagyták 1836-ban a fokföldi telepeiket és kivándoroltak a Vaal folyam felé. Ott legyőzván a benszülötteket, elfoglalták a földet és republikánus kormányt alakítottak.

2. Belviszály közt és a négerekkel való folytonos háborúskodásban kellett élniök. 1847-ben befejeződött a hetedik kaffer hadjárat s Anglia kikiáltotta szuverén hatalmát a meghódított *területek felett*, melyeket később az Oranje államnak és Transzválnak átengedett. (1852. és 1854-ben.)

3. A szünni nem akaró küzdelem teljesen kimerítette a Transzvált, s a republikánus kormány 1877-ben a bukás szélére jutott. A zuluk megsemmisítéssel fenyegették és hogy a boerok egyáltalában megmaradhassanak:

4. Shepstone a fokföldi angol kormányzó Pretóriába utazott és bekebelezte Transzvált. (1877 ápril 12). Ennél a fontos eljárásnál sok mulasztás és hiba történt, a mi oka lett a későbbi zavargásoknak. Burgers volt akkor a köztársaság elnöke. Azonban

5. A boerok nagyrésze belenyugodott az eljárásba s a republikánus tisztvisleők *hivatalt vállaltak*, köztük *Krüger* is és az angol pénztárból húzták fizetésüket.

6. Az elégedetlenek száma azonban növekedett. *Burgers* elnök eltávozott Transzválból, mivel *Krüger*, a ki pártolását neki megígérte, ellene támadt. Több komoly összeütközés történt az angol csapatok és a boerok között. Ez időszakra esik *Gladstonenak* végzetes politikai eljárása; a langsnecki és a majubai vereségek után.

7. *Krüger* és *Jorisson* 1881-ben Európába érkeztek, hogy a bekebelezés ellen óvást tegyenek. *Gladstone* egyezsége lépett velük és Transzválnak teljes belügyi függetlenség engedtetett *bizonyos feltételek alatt*: t. i. Transzvál függősége a londoni kormánytól diplo-

mácziai tekintetben és hogy az angol és boer között *teljes egyenlőség* fog maradni a Transzválban.

8. Krüger e feltételeket nem tartotta be, sőt oly törvényeket hozatott a Volksraad által, a melyek az angol embert lealacsonyító politikai helyzetbe állították. Ez volt okozója a folytonos surlódásoknak a két nemzetiség között, ez idézte elő a Jameson-féle berohanást is.

9. Az uitlanderek száma Transzválban kétannyi volt, mint a boeroké, a közterhet a boerok csak egy ötöd-részen viselték; a négyötödöt az uitlanderek fizették.

10. Tavaly augusztusban az angol főkormányzó *Milner* és *Krüger* elnök Bloemfontainban találkozott, hogy szemtől-szembe tanácskozzanak és a zavart okozó nehézségeket elintézzék. *Krüger* nem tágított, sőt említette, hogy Transzvál «souverain» állam. Egy pár diplomáciai okmány jött létre, de a kíváncsok eredmény nélkül.

11. Október 9-én *Krüger* egy különösen megfogalmazott okirattal hadat izent Angliának és negyven-nyolcz óra multán betört Natálba, a mikor nekie körülbelül 75,000 harczkész embere állott rendelkezésére, ide érte az Oranje állam erejét; *Krüger* elnök tehát ura volt a helyzetnek, mert a brit parlament csak október vége felé szavazta meg a hadi költséget és London Dél-Afrikától hétezer tengeri mértföldre fekszik.

A vérontást tehát *Krüger* kezdte és folytatja még mindig az angol területen; kérdésessé teszi ez által Nagy-Británia hatalmi állását, melyet ez nemzeti becsületéért megvédeni tartozik. Transzvál régóta készülődött erre a harcra.

Az előrebocsátott adatokból tehát levonom azon meggyőződésemet, hogy Angliának ügyét Dél-Afrikában igazságosnak tartsam, annak tartom azt, eltekintve

attól, hogy Anglia ötven év óta második hazám és kötelességemnek vélem gyöngé szavamat felemelni szolgálatában, a mint azt tettem alkalomadtán szülő-hazámért is.

Hogy azonban én nem állok egyedül a dél-afrikai harcznak a fentebb értelemben való megítélésében, van alkalmam hivatkozni egy világszerte elismert tekintélynek e hónap 6-án a «Timesben» megjelent közleményére, mely méltó elismerést talált a londoni napisajtóban. Vámbéry Ármán egyetemi tanár ezt írja:

«Előre kell bocsátanom, hogy Anglia ellenségeinek túlnyomó része a kontinensnek ama néprétegeiből kerül ki, a melyeknek indító oka az *irigység* vagy a *tájékozatlanság*. A mi az utóbbi osztályt illeti, nem kell elfelednünk, hogy a közvéleménynek irányítója a sajtó és hogy az olvasók nagy serege istrágon vezettetik, úgy mint ez a tevéknek nagy seregével történik. A nagy közönség nem igen kedveli a földrajznak vagy a népismereteknek tudományát; a tudatlanság tehát nagy akadálya az ép és az igazságos megítélésnek. Ezerek közül alig találkozik egy is, a ki hallotta Dél-Afrikának geográfiai elnevezéseit, vagy tudná a boerok számát, értené társadalmi és politikai körülményeiket? hogy mi az afrikander és az *uitlander* elnevezésnek igazi értelme? úgyszintén, hogy mi az újabb története a brit telepítvények fejlődésének? Mindezt hiába keresnők ott. Ennélfogva nem lehet csodálni, ha a tapasztalás nélküli tájékozatlan olvasó követni fogja a czélzatos hirlap oktatását, s így kezdettől fogva már hamis és elferdített fogalmak szerint indul a háború okainak és eredetének megítélésében. Nem kell elfelednünk a természetadta érzelmet sem, mely a tusában a gyengébb félnek szokta pártját fogni, különösen, ha ez úgy szerepel, mint a szabadság- és függetlenségnek bajnoka a legszentebb

ügy minden ember előtt. Így megérthető a tünemény, hogy Angliának kontinentális ellenségei nem képesek vagy nem *hajlandók* méltányolni elévülhetetlen szolgalatait az emberi szabadság és civilizáció érdekében, és el vannak határozva mostani eljárásában nem látni egyebet, mint kegyetlen zsarnokságot és elnyomást, arany után való szomjúságában.»

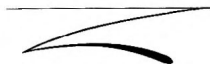
Eddig Vámbéry.

A legfontosabb történeti adatok ezek:

1877-ben Transzvál mint állam a bukás szélére jutván, Shepstone angol kormányzó azt bekebelezte.

1881. és 1884-ben egyezség jött létre. *Gladstone* és *Krüger* között, Transzválnak belügyi függetlensége biztosításával oly feltétel alatt, hogy *egyenlőség uralkodjék* Transzválban az angol és a hollandus eredetűek között.

1899 október 9-én *Krüger* hadat izent Angliának és negyvennyolcz óra multán betört Natálba, a hol még mindig tartja magát; hozzá csatlakozván az Oranje szabad állam hadereje.

VI.

London, 1900. január 30.

Vámbéry barátom és én azt állítjuk, hogy azon írók, a kik a dél-afrikai kérdést vitatják, nem tették azt beható tanulmányozás tárgyává. Hogy vajjon Ladysmith felszabadítása vagy eleste lesz-e döntő hatással a háború végkimenetelére? azt megjósolni nehéz lenne: de a ki Anglia szellemét ismeri, az biztosan állíthatja, hogy ha az angol győzött, győzelme nem fogja «fenyegetni a boerok életét», de a foktartományban és az Oranje szabadállamban lakó honfiak módjára, élvezni fogják társadalmi és politikai szabadságukat, de *nem kirekesztőleg csak ők, mint eddig:* hanem meg kellend osztozkodniok a politikai jogokban az uitlanderekkel. Krüger köteles volt az 1881. és 1884. évi egyezmények értelmében *minden fehér emberrel egyformán bánni*, de nem tette; a feszültség nőttön-nőtt, és végre a Transzvál háborút üzent Angliának. Anglia az egyezmények feltételeinek megtartását sürgette Krügernél. És sürgetnie joga volt, nemcsak az egyezmények értelme szerint, de azért különösen, mivel Dél-Afrika Nagy-Britannia fenhatósága alatt áll *és csak ezen hatalomnak közvetítése által nyerte a Transzvál politikai létezését.* A háború folyamatja eddigelé hátrányosan folyt Angliára nézve, a kontinentális sajtó tehát Krügerrel való mielőbbi békekötést ajánl, és mivel Anglia azt nem teszi, kigyót-békát kiált ellene.

Hogy az angol államférfiak már e század elejétől kezdve, sokszor igen rossz politikát követtek Dél-Afrikában, és tapintatlanságuk miatt számos okot adtak hollandi eredetű polgártársaiknak a jogos panaszra, az kétségtelen: de az 1782-ki amerikai lázadást a boerokéval egy lábra állítani alig lehet. Az amerikaiak elszakadtak ugyan az anyaországtól, de angolok maradtak s büszkéek arra ma is, hogy az ősi törzshöz tartoznak és vele rokonszenvezhetnek. A boerok idegen nemzetiség, mely meg akarja dönteni Anglia nagyhatalmi állását, hogy az angol embert alárendelt politikai és társadalmi helyzetben tarthassa. Krüger-től nem kívánta senki, hogy minden bevándorló azonnal politikai jogot gyakoroljon, és olyan eljárás, mint Amerikában divatos, teljesen kielégítő lett volna az uitlandereknek. Lord Selbourne a felsőházban 1899-ki július havában ezeket mondotta: «az egyezmények után, a Transzválban oly törvények hozattak, Krüger elnök által tett biztosítások daczára, melyek sérelmesek az uitlanderekre». «Fogja-e valaki feltenni», folytatja a szónok, «hogy a Volksradnak múlt évi ápril havában tartott egyik ülésében, az uitlanderek összes politikai jogai el lettek törölve».

A transzváli törvényhozásban angol képviselő nem ült.

A háború kezdetén a transzváli boerok hadi erejét 45 ezerre számították, a szövetséges Oranje államét 30 ezerre, ez teszen hetvenötezer embert, a mi nem látszik túlzottnak, ha tekintjük, hogy minden burgher, mind a két államban, 16 éves korától a hatvanig, hadköteles.

A majubahilli boer győzelem 542 emberből álló angol csapat felett s az erre következő 1881-ki egyezmény után háborúra akkor nem került a dolog, de volt igenis több komoly összeütközés az angolok és a

négerek között. Gladstone pártja, különösen pedig Mr. Courtney parlamenti tag, biztatta a boerokat, hogy csak folytassák a követeléseiket, több engedményeket nyerhetnek a koronától; azért jött Krüger ismét Londonba s így keletkezett az 1884-ki egyezmény; ezután kezdődött az alattomos fegyverkezés a Transzvál részéről. Gőzmozdonyok és gazdasági erőművek elnevezése alatt ágyúk és löszerek lettek becsempészve Pretóriába. A két boer állam alkotmánya ellen az angol nem törekedett, sőt inkább azon czélból nyújtott kezét a Transzvál és az Oranje szervezésére, hogy a közbékét megállandósítsa Dél-Afrikában.

Az utóbbi transzváli ajánlatokat a londoni kormány el nem fogadhatta, mert azok az egyezményeken túlmentek. A Transzvál ugyanis azt kívánta, hogy «internationalis souverain hatalom»-nak tekintessék és ezen az alapon kívánt egy választott bírósághoz appellálni; oly feltételek voltak ezek, melyeket Anglia egy alárendelt államtól, mint a Transzvál, mely be volt kebelezve physikailag saját birodalmába, észszerűen el nem fogadhatott; és végre azon oknál fogva, hogy a Transzvál megüzente és 48 óra folytán megkezdte a háborút: Krüger eljárását mentegetni nem lehet. A kis államnak, azért mert kicsiny, jogában nincsen támadást intézni egy nagyhatalom ellen.

Jegyzés: Ezen czikk nem lett kiadva.

D T.

VII.

London, Január, 1900.

Eleítől fogva' már, a legnagyobb érdekek néztem az angolok és a boerok közötti sajnos viszályt, hiszen szabadságról s igazságosságról van itt szó. Ezen sajnálatos összeütközés nagy részben az angol státusférfiak kontárságának tulajdonítandó. Annyi ferde lépés, annyi tapintatlanság, annyi mulasztás, mint a dél-afrikai birodalomnak kezelésében előfordult, a mostani háború lett a természetszerű következménye; de, bár a jelen nemzedék fizeti annak az árát, ő annak nem az oka, de bűnhődnie kell elődeinek hibáiért. Az első kérdés: ki a támadó? ki kezdte a vérontást?

Vizsgáljuk kissé a történeti adatokat.

Mindjárt a reformatio idejétől datálódik a hollandus menekvőknek letelepedése a Cap táján, mely 1795-ben először jutott az angolok kezébe; 1806-ban Hollandia véglegesen lemondott minden jogáról ezen birtokára. Tudjuk, hogy a boer nem mindig tiszta európai vérű ivadék. Tapintatos kormányzás alatt jó egyetértés maradhatott volna fel a boer és az angol között, de több angol kormányzó nem értett hozzá, s a boerok elégedetlenek lettek a kormánynyal s ahhoz járult a gyakori surlódás a szomszédos négekkel, különösen a zulukkal. 1834-ben az angolok eltörölték a rabszolgaságot, melynek következtében a földműves boerok legnagyobb része szegénységre jutott, elhatározták tehát, hogy kiköltözködnék az angol hatalom alól, azon

reményben, hogy legyőzvé a benszülötteket, a Vaal-folyón túl új telepítvényre tesznek szert. Ez történt 1836-ban. De a négerekkel folytonos háborúskodásban kellett élniök. 1847-ben vivatott a hetedik győzelmes háború az angolok által a benszülöttek ellen, és az angol proklamálta souverain hatalmát azon területek felett is, a melyek később az Oranje államot és a Transzvál köztársaságot képezték. 1852-ben a Transzvál belügyi kormányt kapott és 1854-ben az Oranje szabad állam alkottatott az angol hatalom beleegyezésével.

De a hosszas küzdelem teljesen kimerítette a Transzvál, olyannyira, hogy kormánya a bukás szélére jutott. A zulus ekkor megsemmisítéssel fenyegették, s hogy a boerok egyáltalában megmaradhassanak mint nemzet, Shepstone, a Cap tartományi angol kormányzó, Pretóriába ment és bekebelezte a Transzvál. Burgers lévén akkor a köztársasági elnök.

Daczára annak, hogy a megkivántató formalitások a bekebelezés tényénél el lettek mulasztva s egy politikai baklövés következett a másik után, a boerok többsége mégis belenyugodott a körülmények akkori állásába; Krüger is hivatalt vállalt s fizetést húzott az angol pénztárból.

Itt következik aztán Gladstone fantasztikus politikai eljárása, a Langsneck és a majubai vereségek. Krüger 1881-ben megérkezett Londonban és ismét 1884-ben, a midőn a Transzválnak teljes belügyi függetlenség biztosított az angol korona fenhatósága alatt, de bizonyos feltételekkel, t. i.

Transzvál függősége a diplomáciában, és hogy:

az angol és a boer között, polgári állásban és jogokban *egyenlőség* legyen a Transzválban, úgy a mint tényleg létezik az Oranje államban, a Cap tartományban és Natálban. *Ezen feltételt Krüger meg nem tar-*

totta, ezt állítja lord Salisbury a parlamentben. Az angolokkal, mint uitlanderekkel, a kik pedig többségben voltak a boerok felett, mint meghódított néppel bánt Krüger, ámbár a közkinctári terheket négyötöd-részben ők viselték, a boerok csak egyötödét. Az igazságszolgáltatás is vesztegetéssel járt. Az uitlanderek kérték Krüger ismételt folyamódásaikban, hogy részesítse őket az általa biztosított jogaikban — de megtagadta; innen eredt a szüntelen surlódás, innen a Jameson-féle berohanás is a Transzválba. Az angol kormány fölszólítja Krüger, hogy jöjjenek valami megállapodásra, mivel ilyen állapotok zavart okoznak a Capban és a Natálban is. Krüger alkudozott, Steyn meghívására találkozott Milnerrel Bloemfontain-ban, de nem tágitott. Krüger érezte, hogy kész a háborúra 75,000 elszánt harczossal és jól felszerelt hadikészletekkel, melyeket 18 év óta összeszerezgetett; háborút üzent tehát Angliának s 48 óra alatt betört a védtelen Natálba. A háborút tehát Krüger megkezdte október 11-én 1899-ben. Az angol parlament csak október vége felé szavazta meg a hadi költséget, tehát készületlen volt a háborúra; sok vereséget is szenvedett, a mi nagyon természetes volt a körülmények alatt. A csoda az, hogy Petermarizburgot Durbant, sőt a Cap-ot el nem foglalta a boer, hogy be nem vette Ladysmith-et, a mely nem is erősség, csak egy körülsánczolt tábor volt.

Krüger álnokoskodott, meglepte ellenét, pusztított, rombolt a Natálban, s ügynöke, Leyds úgy adta elő a tudatlan európai közvéleménynek az ügyet, hogy «a vérszomjas angol farkas öldösi az ártatlan boer bárányt», s ezen ámitgatás sikerült is neki egy ideig, de már felhagyott vele, mert a világ nem hiszi el azt neki többé. De mit is akar Krüger elérni az általa kezdeményezett folytonos vérontással? az angolt már most

a tengerpartig nem fogja elűzhetni, s tegyük fel, hogy a német császár vagy az orosz beavatkozik Krüger érdekében, hihető-e, hogy valamely európai nagyhatalom egy független respublicát engedjen Krügernek alapítani a Zambezi-től a tengerpartig minden kikötés nélkül?

Az angol küzd és küzdeni fog birodalma és becsülete érdekében, és azért is, hogy egyenlőséget biztosítson a fehér ember számára a Transzválban, a mint létezik saját tartományaiban, sőt az Oranje államban is, tehát küzd, hogy véget vessen a retrográd boer oligarchiának, mely minden politikai jogot csak a burghereknek tartogatott, ellenére azon feltételeknek, melyek alatt az angol kormány megengedte a Transzvál belügyi berendezését.

Minden hibája és önzése mellett — és ki az, a ki nem hibás és nem önző? — az angol nekünk is megmutatta félszázad előtt, hogy partjain a kiűzöttek hazát és menedéket találnak, és az emberiség szabadságának ügye biztos az ő zászlaja alatt mindenütt; sajnálatra méltó a tévútra vezetett egyszerű, bibliás nép, a boerok állapota, a kik egész biztonságban élhettek volna és fognak élni az angolokkal. Krüger megrögzött ambíciójára mentséget találni — nem lehet.

Ezek azon érveim, melyek alapján az angol ügyet igazságosnak tartom. Az újabb idők machinációi alatt feltűnt nevek, mint egyszerű törpék elenyésznek a nagy feladat előtt, melyet a brit elem annyi nemzedék óta képvisel.

VIII.

„MAGYAR HIRLAP.“ 1900 február 25.

1900 február 15.

«Az emberi kebelnek egyik legnemesebb vonása, hogy rendszerint a gyöngébb fél küzdelmét kíséri rokonszenvével még akkor is, ha nincs az igazság az ő részén.»

Ezt olvasom egyik levelemben, mely a dél-afrikai háborúról megjelent cikkeimre vonatkozik.

Nagy szomorúságot okoz az angol nemzetnek, hogy gyermekeinek legjobbjai közül már is annyian estek áldozatul a véres harcban, melyet ő nem kezdeményezett s a melyet Krüger és társai, a Transzválnak engedményezett függetlenségnek megcsorbitása nélkül kikerülhettek volna; mert az angol kormány nem kívánt egyebet, mint az alattvalói számára kikötött polgári jogok elementaris gyakorlatát, melyeket minden fehér ember, angol és hollandus egyformán élvezett az Oranje államban és élvez maiglan, az angol fenhatalom alatt a foktartományban. Igaz, hogy Transzvál a gyöngébb fél e küzdelemben, de hát minek vállalkozott a támadó szerepére? Ezt a lépését a Leyds által dominált hirlapirodalom azzal mentegeti, hogy ha Krüger nem támad, bizonyára nem sokára őt fogják megtámadni. Hogyan? Angliának nem volt harczkész serege, Dél-Afrikában ő bábora nem készült és London Transzváltól több mint hétezer tengeri mérföldre fekszik; de a kontinentális sajtó, úgy látszik, mindezt nem akarja tekintetbe venni, sőt kedve telik kárörvendve csúfolódní Anglia ellen s oly érvekből bizonyítgatja állításait,

melyek a komoly kritika ítéletét ki nem állják. Menyire másféle szellemű hangok hallatszanak Olaszországból. A nemzet hőisének méltó fia, Riciotti Garibaldi tábornok, felindult hangon tiltakozik a boer-ügy mellett való propaganda ellen, Olaszország külügyminisztere Visconti Venosta, kijelentette a római parlamentben, hogy az olasz nemzet józan többsége visszautasítja a vádat, hogy az angol nemzet, mely hathatós támogatását adta Olaszországnak, a szabadság és függetlenség elérésében, most Dél-Afrikában azért küzdene, hogy szabadságot és nemzeti függetlenséget megsemmisítsen».

Bár csak Magyarország is ily szellemben nyilatkoznék! Ott, úgy látszik, még mindig bizonyos nehézséggel jár a két küzdő fél között való viszonyt kellően megérteni. Abstrakt mellékfogalmakat érintő szavakkal bibelődnek, melyek a küzdelem valódi okát a helyett, hogy felderítenék, azt elleplezni vannak hivatva. «Arany- és gyémántbányák», «Jameson betörése», «angol zsarnokság», «szabadság», «haza», «Rhodes és az üzérek intrigái», mind olyan jelszavak, melyekből az ügy igazi veleje ki nem világlik.

De hát miért is oly véres ott a küzdelem?

Talán, a magyar viszonyokhoz alkalmazott következő kép kellő világot vet a boer ügy fejlődésére.

Tegyük fel, hogy egy korábbi magyar kormány, kedvére óhajtván járni az erdélyi szászoknak, azok kibékítése végett, belügyi függetlenséget engedett volna nekik, a többek között olyan feltétel alatt, hogy a magyar és a szász ember között teljes egyenlőség legyen a szászföldön. Nem sokára észrevette a magyar, hogy a helyett, hogy egyforma polgári állást élvezne, ki lett szorítva a képviselőből és az államszolgálatból és egyedül a közterhek viselésére, tehát egy alárendelt

polgári állapotra lett utasítva. A magyarok ismételt óvástétele nem használt semmit, az alatt a szászok feje alattomos fegyverkezéshez fogott s a mint elég erősnek érezte magát, betört a magyar megyékbe s az elfoglalt területet szászföldhöz tartozónak kikiáltotta. Mind ez így történik most a boerok háborújában. Nincs kétség, hogy a mikor a magyar kormány a betörők ellen síkra szállana, ugyanolyan kifejezésekkel lenne elárasztva a Schulverein-féle sajtó által, mint a hogy teszik azt most Leyds emberei a transzváli finanziaális segedelemmel, az angolok ellen. És milyen szépen tudnának ők írni a barbár magyarokról és az ő zsarnokságairól, a mikor pedig ezek nem tennének egyebet, mint saját tulajdonukat védenék és állami állásukat, mint szuverén hatalom.

Körülbelül ilyen kérdés eldöntése forog fenn most a dél-afrikai harcztéren. A kis boer nép vezérének ambíciózus kívánsága nem az volt, hogy békességben éljen az angol nemzet fenhatalma mellett, de hogy azt kiűzze egész Délafrikából, a mi, ha sikerülne, Nagy-Britannia megszűnne nagyhatalom lenni. Hogy a háborúért Anglia annyi kincset és véráldozatot hoz, megmagyarázható onnan, hogy itt az angolnak nemzeti becsülete és nagyhatalmi állásának megmentése forog a kérdésben.

«A Magyar Hírlap e hó 18-ik számának vezérczikében igen találóan mondja:»

«A szabadelvűség igen gyönyörű dolog, de mi nem pusztán a szabadelvűség kedvéért vagyunk szabadelvűek, hanem első sorban a nemzeti egység kedvéért». Birodalmának egysége miatt küzd Angolország, melyet Krüger oly kihívólag megtámadott.

London, 1901. augusztus 31.

Nagy nyomatékkaal bír, a minap elhúnyt s minden hű magyar által gyászolt, *nagy államférfiú* Szilágyi Dezső, a Lloyd-klubnak egyik estéye alkalmával tett nyilatkozata:

A «*magyar közvéleménynek* rhinoceros bőre van, ha a saját érdekeiről van szó, de rendkívül érzékeny, ha arról kell döntenie, hogy rokonszenvét a búrnak vagy az angolnak adja-e? Pedig mindenki elismerhetné a búrok hősiességét, a mint elismerem én is, a nélkül, hogy e miatt úgy kellene az angollal bánnia, mint ellenséggel. Az angol nagyon válságos időkbén éreztette rokonszenvét a magyarra. Védte a szabadságharcz menekültjeit; Angliában botozták meg Haynant. Soha az angol a magyarországi nemzetiségeknek nem fogta pártját a magyar ellen, mint tették más nemzetek. S ha én ma valamit sajnálok, nem az angol nemzet az, mert ez még sok csapást kibír, hanem sajnálom azt, hogy mikor a gúny és a káröröm világszerte nyelvét öntőgeti rá, a magyar sajtóban nem találta meg azt a jó barátot, a kit ép az ilyen helyzetek próbálnak ki. Az angol közvélemény a jelenlegi sorscsapások közt *nagyon megjegyezte volna magának* azt, ha a magyar sajtó részéről *melegséget* tapasztalhatott volna. S én csak azt sajnálom, hogy a magyar sajtó ezt az alkalmat elszalasztotta. Ebből áll az én angol érzületem.»

Lásd Pesti Hírlap 1899. évi 352. számát.

IX.

„KIS TÜKÖR“-höz

London, 1901 márczius 20.

Nagytiszteletű Szerkesztő Ur!

A «KIS TÜKÖR» utolsó számának «Leveles láda» rovatában foglalt észrevételeiből következtetem, hogy olvasóinak egy némelyike angol pártinak tartja Önt azért, mivel Ön nem fogadja el feltétlenül azt a véleményt mely Anglia ellen talán nagyon is általánossá vált Magyarországon, az európai sajtó alapján a dél-afrikai küzdelem miatt; pedig ezen háborúért a felelősséget Krüger és Steyn, a transzváli és az oránsz állami elnököknek kell viselniök a történelemben.

Ezen véres harcz érdeme szerinti megítélésére álljanak itt a következő történeti adatok: röviden.

1881-ben Krüger elnök és társai Londonban jártak, hogy Transzvál belügyeinek kezelésére szabad kezet nyerjenek, és azt meg is kapták Gladstonétól, nagylelkűségből, a mint ő a Parlament előtt jelentette.

A Transzvál tehát szabad lett bizonyos feltételek alatt, melyeknek legjelentősbike ez volt: hogy nem köthet nemzetközi szerződést külhatalmakkal, Anglia beleegyezése nélkül, bizonyosságul annak, hogy a Transzvál nem lett független állam.

Idők folytán Krüger elnök ezen kötelék alól szaba-

dulni akart, de a mint látta, hogy az angol kormány nem enged, titkon háborúra készült. 1899 október 9-én sértő kifejezéseket tartalmazó levelet (ultimatumot) küldött az angol kormánynak s három nap alatt, hatvan, illetőleg hetvenöt ezer boer harcos élén betört az angol területbe Natálba, a midőn az angolnak összes hadi ereje Dél-Afrikában 15,000 katonánál nagyobb nem volt.

Krüger elnök kijelentette feladatát, t. i. kiűzni az angol hatalmat dél-afrikából, tehát:

Krüger elnök volt a támadó, a boerok kezdték a vérontást.

A háborúra el nem készült Angol hatalom, mindjárt a kezdeténél több nehéz vereséget szenvedett. De Krüger elnök rosszul számított és csalódott, mert segítség, a mire várt, nem érkezett és az angol haderő 240,000-re szaporodott.

Meglévén támadva, a nagy hatalomnak életfeladatává vált, hogy a támadást teljesen legyőzze. Az irlandi szigetet kivéve, az összes angol birodalmi részek: Auszália, Kanada, India segédkezet nyújtanak az anyaországnak. Az álbarátok pedig még mindig uszítják a szerencsétlen búrokat az ellenállásra. Krüger elnök magával hozott millióival biztonságban él Hollandiában; felesége és számtalan boer asszony és gyermek, Lord Kitchener védelme alatt van Pretóriában, tizenhatezer boer fogoly Szent Ilona és Ceylon szigeten tartózkodik, a többi búr elszórva folytatja a guerilla harcot. Vezetőinek hazafiúi kötelessége lenne ily reménytelenségben, a még megmaradt, de veszendőben levő boeréletet megkimélni, a hadi foglyoknak utat nyitni hazájukba és bevégezni a harcot.

Ez a jelenet Délafrikában hasonlít a mi szabadságharcunk végéhez. Görgeynek emberisége és hazafi-

sága által meg lett kimélve Világosnál a mi még meg volt menthető — mivel a további küzdelem reményét nem nyújtott: kérдем mi haszna lett volna a magyar hazának abból, ha mindnyájunkat ott agyon vernek; pedig voltak és maradtak jó sokáig, a kik úgy vélekedtek, hogy a fegyverletétel Világos alatt — árulás volt!

A történetírás ítélőszéke mást mond, és a boerbarátoknak embertelen tanácsát kimélni nem fogja, hogy a hőses boeroknak életét hasztalanul fecsérlik.

A magyar közvélemény nagy része a burok háborúját a mi szabadságharczunkhoz hasonlítja, pedig a dolog egészen ellenkezőleg áll. Nekünk nem volt hadseregünk, a mint Jellachich reánk tört, mi nem vágyakodtunk soha Ausztria tartományainak meghódítására; Krüger milliókkal bír, környezete gazdagon el van látva; a mi megmenekült bajtársaink nagyobb része Anglia kegyadományaira lett szorítva és Kossuth mint nagyon szegény ember halt meg a külföldön.

„BOER VENDÉGEINK.“

Bucsút vett minapában a fiatal De Wett és társa Budapesttől, a hol oly szívélyes fogadtatásban részesült, mint a boer nép képviselője; egy őszinte részvétnyilatkozat ez azon honfitársai számára, a kik a dél-afrikai harctérekben küzdenek, tehát az emberiség érzelmeinek nemes kifejezése volt a népszerű fogadtatás a szenvedők irányában.

Ezen alkalom arra késztet, hogy egy pár szerény megjegyzésemet elmondjam.

Éreztem, hogy hasztalan dolog lett volna, a múlt év elején, a boer-angol ügyben megjelent néhány levelemnek folytatását közzétenni; pedig erre különösen a «Magyar Hirlap» előzékeny udvariasságából a tér nyitva volt előttem, őszinte hálámat óhajtom kifejezni ezennel is érette. Láttam, hogy magyar honfitársaim túlnyomó részének véleménye, az angol nép és kormányának eljárását elítéli, azon egyoldalú és hiányos adatok és érvek alapján, melyekkel a Brüsszelben székelő transzváli követség a hiszékeny kontinentális sajtót, ügynökei által, az angol álláspont hátrányára, elhalmozta; láttam, hogy magyar honfitársaim előtt, szavaim diszonenciát okoznak, jobbnak véltem tehát bevárni az időt, a midőn a felcsigázott szenvedély némileg lecsillapul, s a jelenleg uralkodó irány eligazodik egy igazságosabb ítélet felé, s akkor belátják talán az

illetők, hogy félre lettek vezetve, egy régi jó barátnak elhamarkodott elítélésében.

Hogy mégis felszólalni bátorkodom mostan, teszem ezt azért, hogy ismételve állást foglaljak azon megnyilatkozott ferde vélemény ellen különösen, mely a mi szabadságharcunkat a boerok háborújához hasonlítja; pedig az sem kezdeményében, sem folyamatában, sem végezetében avval *«semmiképen sem azonosítható»*.

A ki egy ítélőbíró szerepére vállalkozik, ha lelkiismeretesen kíván eljárni, félretétvén a sentimentalismust, tanulmányozni fogja *saját igyekezetéből* a történeti és államügyi adatokat, a ki ezt nem teszi vagy nem teheti s másnak *«szavaira esküszik»*, könnyen ámtásba vezetetik, s így elámít másokat is. Így például a sokat szenvedett, derék, vallásos de műveletlen boer nép, daczára folytonos panaszainak az angol ellen, elpusztult volna a bennszülöttekkel való folytonos küzdelmeiben, ha az angol le nem győzi a négereket, mint tette Csetewayo alatt. Azt. alkalmasint kevesen tudják, hogy a boer államok az angol hatalom beleegyezésével lettek szervezve nem oly igen régen, hiszen 1877-ben Krüger még fizetési hivatalnok volt az angolnak. Krüger 1881-ben Londonban járt, hogy Transzvál belkormányzatára engedélyt nyerjen. Gladstone megadta a kért engedélyt, bizonyos feltételek alatt, melyeknek legfontosabbika az volt, hogy a Transzvál nem köthetett szerződést semmi külhatalommal, az angol kormány beleegyezése nélkül. Egy másik feltétel volt a bennszülöttekkel való emberséges bánásmód. De Krüger teljes függetlenség után vágyódott. Nemcsak a bennszülöttet, de az európai embert is, a boer alárendeltjének tartotta, s sértő módon bánt vele, innen keletkeztek a folytonos surlódások, innen a Jameson-féle

betörés a Transzválba. A jelen küzdelem tanúsítja azt, hogy a mint Gladstone megadta Transzválnak a belkormányzatot, Krüger azonnal háborúra készült. A tömérdek hadi készlet, a számos fegyver- és ágyútelep, a melyről Bulyovszky is részletes értesítéssel szolgál érdekes munkájában, eléggé bizonyítja Krüger tervét, Anglia hatalmának kiűzésére, déli Afrikából. Végre Krüger 1899 október 9-én sértő szavakban fogalmazott ultimátumot küldött, s harmadnapra a boer sereg betört a védtelen angol birtokba a Natálba s *megkezdte a vérontást*; rombolt, pusztított, anektált, ostrom alá vette Ladysmith, Mafeking és Kimberley táborokat. Akkoriban az összes angol haderő állott körülbelül tizenötezer katonából, hetvenötezer boer harczos ellenében.

Hogy Krüger volt a vérontásnak kezdeményezője, azt a boer képviselők nem fogják emlegetni, mivel ezen a történeti tényen alapszik *az angolok ügyének igazságossága*: meg lévén támadva, védekezniök kellett! A sok küzdelem és szenvedés, a mi erre következett és még mindig folytatódik, az Krüger kezdeményezésének természetes folyománya; észszerűen senki sem fogja feltenni azt, hogy a tulajdonos összetett kézzel nézze birtokának pusztulását; pedig úgy látszik, a boerbarátok ezt kívánják az angol nemzettől. A boer támadott, s változó szerencsével hősieen mérkőzött és le lett győzve, ezért most betölti panaszával az egész világot, hogy ő ártatlan: a helyett, hogy férfias jellemhez illőleg, elismervén reménytelen helyzetét, alávetné magát az előidézett katastrophá következményeinek, s megmentené azt, a mi még megmenthető, t. i. vagyont és emberéletet.

A Transzválnak lesz olyan önkormányzata, a mint van minden tartománynak az angol fenhatóság alatt, a

mely bizonyára jobb helyzet fog lenni, mint a minőt vagy a német, vagy a francia, vagy az orosz adna neki, az angolnak feltételezett leveretése után; tehát, visszatér a Transzvál az 1881 előtti állapotába. Hanem Krüger az annyi szerencsétlenségnek az okozója, a helyett, hogy népének vérét kímélné, folytonosan uszítja, biztos helyzetéből a küzdőket, a teljes függetlenség — egy szép ideál, egy chimaera — kivívására: a mit pedig elérnie nem lehet még akkor sem, ha Anglia lemondana nagyhatalmáról. A boerbarátok a transzváli képviselők állításaira támaszkodva, tévútra vezetik az európai népek jó indulatú zömének közvéleményét, mert csak kevés embernek van módja és ideje, behatólag tanulmányozni a nagyszámú adatot, mely a dél-afrikai ügy kellő felvilágosítására kívánatos.

Sajnálatomra magyar honfitársaim, a kiknek elődeik «Hosannát» énekeltek Kossuth idejében az angolok előtt, most azt kiáltják reájok: «feszítsd meg» mert azt képzelik, hogy a boer ügy olyan, mint volt a magyar; pedig az nem úgy van!

Szilágyi Dezső is ezt sajnálotta!

Mint az 1848 és 1849-ki honvédek egyike, a ki még jól emlékszem az akkor történetekre, és alkalmam volt tanulmányozni a dél-afrikai sajnálatos háború adatait és eseményeit is: *ünnepélyes óvással végzem soraimat*, magyar honfitársaim előtt.

A dél-afrikai helyzetet, a mi szabadságharcunkhoz hasonlítani nem lehet.

Nekünk nem voltak milliók birtokunkban, nem volt hadseregünk, a mint Jellachich reánk tört; mi nem vágyakodtunk soha Ausztria tartományainak meghódítására, mint azt Krüger tette az angoléra, a ki különben, most ott hagyta népét és hazáját s a mint hírlik, milliókat hozott magával Hollandiába, a hol egész

biztosan él; környezete gazdagon el van látva vagyonnal, a míg megmenekült bajtársaim igen nagy része, én is közöttük, Anglia kegyadományaira lett szorítva és Kossuth, mint szegény ember, saját keresetén éldegélt és elhalt az idegenben.

Tévednek tehát azok, a kik Krüger Kossuthtal és a mi megtámadott magyar hazánkat, Krüger nagyzási és önző terveivel állítgatják párhuzamba.

Ez, csekély belátásom szerint nem lenne kevesebb, mint a mi szabadságharcunknak profanatiója.

London, 1901. június 20-án.

Jegyzés: Ezen czikk nem lett kiadva.

FÜGGELÉK.

A Liverpooli megyés Püspök levele az «Evangelical Alliance»-hoz.

London, 1901. augusztus 26-án.

A ki a dél-afrikai háborút és annak egyes mozzanatait csakis a kontinentális sajtó közleményeiből kíséri figyelemmel, a melyek nem minden elfogultság nélkül támadják folytonosan Angliát s a melyeknek eredete kétségkívül Brüsszelben vagy Hollandiában keresendő: az könnyen elhiszi, hogy az angol nemzet túlnyomó többsége csupa daemonokból áll.

Már volt alkalmam a mult évben a *Magyar Hirlap* és a *Budapesti Hirlap* hasábjain megjelent több levelemben kiemelni azt, hogy a boer-angol kérdésben csak az bírhat objektív tájékozottsággal, e kérdéshez csak annak lenne szabad hozzászólania, a ki teljes pártatlansággal és a történeti adatok alapján tanulmányozta a bonyolult ügyet. Merem állítani, hogy a kontinentális sajtó nem ezen az alapon foglalkozott eddig a boer-angol háborúval, illetve, hogy pártatlanság őt ez ügyben nem vezette. Főként a felekezeti sajtóról mondhatom ezt, a mely híveit elfogultan informálta.

Ennek az elfogultságnak lehet egyik gyümölcse, hogy a napokban az «Evangelical Alliance», mely egyesületnek világraszóló tekintélye van, ünnepélyes felhívást intézett «Angolország keresztyén népeihez». Ebben ke-

mény vádakat szór Angliára és eljárását barbárnak bélyegzi. E «felhívás» nem maradt válasz nélkül. A liverpooli megyés püspök «Helvéczia protestánsaihoz» intézett kiáltványában felel az «Evangelical Alliance» vádjaira. Az angol főpap fejtegetéseiből érdemesnek tartom a következőket kiemelni:

Előrebocsátom, — így ír a püspök — hogy ha azok a vádak, melyeket önök Nagybritannia ellen felhoznak, igazságon alapulnának, akkor az egész civilizált világ elítélő véleményét jogosultnak tartanám. Mi elismerjük azt, hogy kormányunk hibákat követett el, de azt a vádat, mintha eljárásunk embertelen, jogtipró és igazságtalan magatartást tanúsított volna, ezt ünnepélyesen (emphatically) és felháborodással (indignantlly) visszautasítjuk.

A háborút mi nem kerestük, azt reánk kényszerítették oly egyének, a kik — bármi lett legyen a burkolt célzatuk — tényleg arra törekedtek, — és ez kétségtelenül meg van állapítva — hogy a brit hatalmat Dél-Afrikában megsemmisítsék és ott egy dél-afrikai köztársaságot alakítsanak. A boerok eltökélt szándékkal betörték a brit területre s azt ünnepélyesen birtokukba vették.

A boer nőket és gyermekeket táborokba gyűjtöttük, mert különben nem lehetett volna az életüket megóvni: elvesztek volna éhen. Igaz, hogy igen nagy szenvedéseket kellett kiállniok, de a mienk sem álltak jobban. Az is igaz, hogy a boer táborokban a halálesetek száma nagy volt, kivált a gyermekek között, de nagy volt a halandóság saját polgártársaink sorában is. A legtalálóból válasz önöknek ama súlyos vádjára, hogy kegyetlenek lettünk volna nők és gyermek iránt, az a tény, hogy a boerok pártfogásunk alá küldötték családjaikat és maga Krüger úr is otthagya feleségét Pretoriában.

Nagy-Britannia evangélium szerinti keresztényeinek

nagy zöme pártkülönbség nélkül támogatja és fogja a jövőben is támogatni a kormány politikáját, mert ennek sikerétől függ a brit birodalom egysége, Délafrikának teljes civilizációja és a benszülöttek kereszténysége.

Érzem — így végzi a püspök — hogy az önök felhívása a legnemesebb indulatok és törekvések eredménye, de bocsánatot kell kérnem, ha kinyilatkoztatom, hogy az önök magatartása a nem alapos tájékozottság eredménye. Önök keresztény brit testvéreik ellen oly vádat hoztak fel, a melyek sértik azokat, kik éppannyira, mint önök, a szívükön viselik az emberiség, az igazságosság és a vallás érdekeit. Ez eljárásuk, nézetem szerint, épp az ellenkezőjét fogja eredményezni annak, a mit önök elérni akarnak, ezenfelül kárára lesz az evangélium ügyének az egész világon.

Ezek az anglikán püspök válaszának főbb pontjai.

Nem tudom, magyar honfitársaim elég súlyt fognak-e helyezni egy angol egyházfő szavaira. Azok közlése kapcsán csak egy megjegyzést kívánok tenni. Hangsúlyozni kívánom még egyszer, hogy oly történelmi jelentőségű esemény megítéléséhez, mint a milyen a dél-afrikai viszály, a mely az emberiség összes érdekeit, különösen a közszabadságot oly közelről érdekli, sokkal hosszabb és behatóbb megfontolás szükséges, mint a minőt sokan ez ügghöz való hozzászólásuknál elegendőnek tartanak.

Lásd: «Magyar Hírlap» f. é. augusztus 30-iki számát.

Duka Tivadar.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	3
I. Levél a «Vasárnapi Újság»-hoz 1899 deczember 4-én . .	5
II. » a «Magyar Hirlap»-hoz 1899. deczember 12-én . .	10
III. » az «Evangelikus Családi Lap»-hoz 1899 decz. 24. . .	14
IV. » a «Budapesti Hirlap»-hoz 1900 január 12-én . .	16
V. » a «Magyar Hirlap»-hoz 1900 január 27-én . . .	22
VI. Cikk Kelt : 1900 január 30-án	27
VII. » Kelt : 1900 januárban	30
VIII. Levél a «Magyar Hirlap»-hoz 1900 február 15-én . .	34
IX. » a «Kis Tükör»-höz 1901 márczius 20-án . . .	38
X. Cikk Boer vendégeink. Kelt 1901 június 20-án . . .	41

F Ü G G E L É K.

A Liverpool-i Megyés Püspök levele az «Evangelical Alliance»-hoz	46
--	----

